

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การสื่อสารทำให้โลกแคบลงได้ฉับไฉน ระบบทุนนิยมก็ทำให้โลกไร้พรมแดนได้ฉับไฉน การพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารมีนับเป็นก้าวสำคัญของการพัฒนาเทคโนโลยีในยุคนี้ โดยมีบทบาท นำในการพยายามทำให้โลกไร้พรมแดน ซึ่งในทางความเป็นจริงแล้ว โลกของเราที่ไร้พรมแดน แต่เฉพาะทางเศรษฐกิจ ขณะที่ทางการเมืองและสังคมยังคงมีความเป็นชาติตามที่คณะแบบรัฐชาติ สีดกุมการใช้ชีวิตและการติดต่อสื่อสารของบุคคลอยู่ทั่วไป ปรากฏการณ์เหล่านี้หาได้เป็นเรื่องใหม่ ในทางความคิดไม่ เพราะอันที่จริงการพัฒนาเทคโนโลยีก็เป็นเครื่องมือสำคัญในการ"ย่อโลก"และ ทำให้ระบบเศรษฐกิจ"ไร้พรมแดน"มานานหลายศตวรรษแล้ว โดยการพยายามอธิบายปรากฏการณ์ เหล่านี้ผ่านทางแนวคิดต่าง ๆ เช่น ทฤษฎีเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ทฤษฎีจักรวรรดินิยม ทฤษฎีการพึ่งพา ทฤษฎีระบบโลก หรือแม้แต่โลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน* อย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่ทุก แนวคิดต้องยอมรับร่วมกันคือ ความเร็ว(speed)ที่เพิ่มขึ้นตลอดเวลาในแต่ละช่วงของการพัฒนา

*กระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในปัจจุบันนั้น แท้จริงแล้วหาใช่เพิ่ง เริ่มเป็นอุดมการณ์กระแสหลักของโลกไม่ เพราะก่อนหน้านี้(โดยเฉพาะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2) กระแสโลกยังมี 2 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายทุนนิยมนำโดยสหรัฐอเมริกา และฝ่ายสังคมนิยมนำโดยสหภาพ โซเวียต ประเทศในแต่ละค่ายต้องแข่งขันกันไม่แต่เฉพาะในทางเศรษฐกิจหรือการพัฒนา แต่ต้อง แข่งขันในด้านอุดมการณ์ด้วย หลังการล่มสลายของประเทศในค่ายสังคมนิยม การ (มีต่อหน้าถัดไป)

สำหรับสังคมไทยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมโลก ก็ย่อมเป็นธรรมดาที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงอิทธิพลจากแนวคิดข้างต้น จึงไม่น่าแปลกใจเลยที่มีผู้เชื่อว่า เศรษฐกิจเสรีจะนำมาซึ่งความอยู่ดีกินดีของทุกคนในสังคม และคนที่ได้รับผลดีเหล่านี้จะกลายเป็นชนชั้นกลาง เป็นพลเมืองของโลกมากกว่าพลเมืองของไทย (จิตราภรณ์, 2535:47) โดยลืมไปว่า การศึกษาฐานะทางชนชั้นจำเป็นต้องพิจารณาจากความสัมพันธ์ของบุคคลต่อวิถีการผลิตในสังคมของตน มิใช่การพิจารณาพวกเขาจากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ดังนั้น การกล่าวถึงฐานะทางชนชั้นของกลุ่มคนในสังคมไทยจึงไม่ควรผูกติดกับการเป็นพลเมืองของโลก แต่ควรยึดถือจากการศึกษาโครงสร้างชนชั้นในสังคมไทย โดยให้ความสำคัญกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของไทย และไม่ละเลยผลกระทบจากการแทรกแซงของต่างประเทศ

การศึกษาเรื่องชนชั้นและโครงสร้างชนชั้นในสังคมไทยที่ผ่านมา มักพิจารณาแยกกลุ่มคนออกเป็น 2 ชั้นชั้น ได้แก่ ชั้นชนปกครองและชนชั้นผู้ถูกปกครอง หากมีการศึกษาถึงบุคคลนอกเหนือไปจากคน 2 ชั้นชั้นดังกล่าว พวกเขาก็มักถูกจัดว่าอยู่ในชนชั้นนายทุน ซึ่งถูกผนวกเข้าเป็นกลุ่มผู้จัดการผลประโยชน์หรือมีผลประโยชน์ร่วมกับชนชั้นปกครอง หรือไม่ก็เป็นการแสดงให้เห็นวิถีการผลิตที่กำลังเปลี่ยนจากระบบศักดินามาสู่ระบบทุนนิยมมากกว่าการกล่าวถึงนายทุนในฐานะที่เป็น

แข่งขันด้านอุดมการณ์ถูกมองว่าได้ "ยุติ" แล้ว เหลือเพียงการแข่งขันในทางเศรษฐกิจเป็นกระแสหลักของโลก จึงอาจกล่าวได้ว่า ระบบทุนนิยมได้กลายมาเป็นอุดมการณ์หนึ่งเดียวของโลก (ฉลาดชาย, 2537:25/สุธี, 2537:45) และด้วยการพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารหลายชนิดในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้หลายฝ่าย (โดยเฉพาะฝ่ายทุน) เชื่อว่า การสื่อสารในระบบนี้สามารถทำให้พลโลกได้รับข่าวสารข้อมูลสมบูรณ์ อันส่งผลให้เกิดการแข่งขันสมบูรณ์ในตลาด (ตามแนวคิดเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก) โดยลืมไปว่า การสื่อสารได้ถูกผูกขาดโดยคนกลุ่มเล็ก ๆ ในนามบริษัทไม่กี่บริษัท ซึ่งนั่นหมายความว่า การผูกขาดความรู้ข้อมูล อันแสดงถึงการยึดกุมอำนาจในตลาดของผู้แข่งขันน้อยรายเหล่านี้ นับเป็นการแสดงความขัดแย้งในตัวเองเป็นอย่างมาก (อ่านเพิ่มเติมเรื่อง "โลกานุวัตร หรือโลกาวิบัติ?" และ "นานาทศนะต่อโลกานุวัตร" ใน ทิศทางไท, 2537:18-28)

ชนชั้นกลาง (ภายใต้สังคมนิยม) ที่เป็นเช่นนั้นก็เนื่องมาจากแนวการวิเคราะห์เรื่องชนชั้นในสังคมไทยได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดมาร์กซิส (และเหมาอิสต์) ซึ่งให้ความสำคัญกับการศึกษาชนชั้นในระบบ 2 ชั้นชั้นที่เป็นปฏิปักษ์กัน* มีความขัดแย้งจากการครอบงำของชนชั้นปกครอง และการดิ้นรนต่อสู้ของชนชั้นผู้ถูกปกครอง ดังนั้น การศึกษาฐานะและบทบาทของชนชั้นกลางจึงถูกละเลยไป

อย่างไรก็ตาม คำว่า "ชนชั้นกลาง" ได้ถูกยอมรับอย่างกว้างขวางในสังคมไทยตามแนวคิดแบบนีโอ-คลาสสิก พิจารณาฐานะทางชนชั้นจากรายได้และทรัพย์สิน (ซึ่งเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจ) เป็นสำคัญ โดยเฉพาะเมื่อรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์พยายามสร้างรากฐานความมั่นคงของชาติเพื่อป้องกันภัยคอมมิวนิสต์โดยใช้นโยบายสร้างชนชั้นกลาง (ดาวฤกษ์, 2513: 12)** มีการเร่งรัดพัฒนาประเทศตามแนวทางทุนนิยมโลก (อ่านเพิ่มเติมในกำชัย, 2533) ซึ่งให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อตลาด เน้นการสร้างควมมั่งคั่งทางวัตถุ ผลลัพธ์ของการพัฒนาดังกล่าวได้ส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อมให้ชนชั้นกลางเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็ว เฉพาะในเขตกรุงเทพฯ เพิ่มจาก 174,000 คน ในปี 2503 เป็น 284,000 และ 1,800,000 คน ในปี 2513 และ 2530 ตามลำดับ

* กลุ่มแนวคิดมาร์กซิสมีการวิเคราะห์ชนชั้นเป็น 2 ระบบ ได้แก่ ระบบ 2 ชั้นชั้น เป็นกลุ่มซึ่งไม่ยอมรับว่ามีชนชั้นกลางอยู่จริง และระบบ 3 ชั้นชั้น เป็นกลุ่มซึ่งยอมรับฐานะและบทบาทของชนชั้นกลาง (อ่านเพิ่มเติมในบทที่ 2) ซึ่งในสังคมไทยแนวการวิเคราะห์ของกลุ่มแรกมีอิทธิพลมากกว่าเมื่อเทียบกับกลุ่มหลัง จึงทำให้การวิเคราะห์ส่วนใหญ่ไม่ให้ความสำคัญกับกลุ่มคนที่อยู่ตรงกลางของโครงสร้างชนชั้นเหล่านี้

** จอมพลสฤษดิ์พูดถึงชนชั้นกลางในสุนทรพจน์ครบรอบปีที่ 2 แห่งการปฏิวัติ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2503 ความว่า "วิธีที่ดีที่สุดสำหรับสร้างชาติ สร้างประชาคมให้มีความมั่นคง เป็นการสร้างชนชั้นกลางให้มีจำนวนมากกว่าชนชั้นอื่น . . . เราสามารถสร้างชนชั้นกลางขึ้นมาได้มากเพียงใดก็เป็นการสร้างสังคมใหม่สำหรับประเทศ และเป็นสังคมที่พาสักมากเพียงนั้น แผนผังและโครงการเศรษฐกิจที่ทำมาแล้ว ก็มุ่งไปสู่จุดหมายอันนี้"

(ชัชอนันต์, 2533:123)* โดยกลุ่มคนที่เติบโตขึ้นมา ส่วนหนึ่งเติบโตมาพร้อมกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ(ด้านพาณิชย์กรรม) ได้แก่ กลุ่มนักธุรกิจในการธนาคาร สถาบันการเงิน นักธุรกิจ สิ่งเข้าส่งออก และผู้ลงทุนอุตสาหกรรมและกิจการบริหาร กับอีกส่วนหนึ่งเติบโตขึ้นมาพร้อมกับการพัฒนาอุตสาหกรรม ได้แก่ กลุ่มผู้ใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรมและกิจการบริการ นอกจากนี้ ยังมี การเพิ่มขึ้นของกลุ่มนักศึกษาและนักเรียนอาชีวะ อันเป็นผลมาจากการขยายการศึกษาตามแผนพัฒนาแห่งชาติด้วย(ลิขิต, 2535:64-65)

การเติบโตขึ้นของชนชั้นกลาง ได้ส่งผลให้ชนชั้นกลางกลายเป็นกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองในช่วงเวลาต่อมา อาศัยการรวมตัวเพื่อสร้างเงื่อนไขทางเศรษฐกิจการเมือง และสังคม ซึ่งส่งผลผลักดันให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เกื้อหนุนต่อการดำรงสถานภาพ รวมถึงการเพิ่ม ปริมาณของคนกลุ่มนี้ในสังคม เนื่องจากการรวมตัวเพื่อสร้างข้อเรียกร้องของพวกเขาได้ทำให้ ระบบการเมืองไทยต้องปรับตัวให้มีลักษณะกระจายอำนาจ พร้อม ๆ กับปรับระบบเศรษฐกิจให้มี ลักษณะเสรีเพิ่มมากขึ้น อาทิเช่น ปรากฏการณ์ในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 และเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516** เป็นต้น

การศึกษาถึงฐานะและบทบาทของชนชั้นกลางภายใต้พัฒนาการทุนนิยมไทย นับเป็นผลวัด หนึ่งที่ที่น่าสนใจ ไม่ว่าจะเป็นการก่อรูปของชนชั้น(Class Formation) หรือการรวมตัวเป็นกลุ่ม

* การจัดชนชั้นตามแนวคิดนี้ อาศัยรายได้ของสมาชิกในครอบครัวเป็นเกณฑ์ในการชี้วัด นั่นคือ การจัดให้สมาชิกของครอบครัวที่มีรายได้ระหว่าง 8,000 - 14,999 บาทต่อเดือน เป็น ชนชั้นกลาง(จากข้อมูลในการสำรวจเมื่อปี 2529)

**การอธิบายบทบาทของชนชั้นกลางในปรากฏการณ์นี้ ส่วนใหญ่เป็นการมองเฉพาะกลุ่ม เฉพาะพวกมากกว่าการมองภาพรวมเป็นชนชั้น อาทิเช่น งานของวิทยากร เข็ญกุล(2530) มอง เฉพาะบทบาทของกลุ่มปัญญาชน นิสิตนักศึกษา ขณะที่ในงานของณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ(1992) พิจารณาเฉพาะบทบาทของกลุ่มคนงานปกขาว เป็นต้น

เคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจการเมือง แต่สิ่งหนึ่งที่จะละเลยไม่ได้ในการกล่าวถึงชนชั้นกลางก็คือ แนวความคิดที่ผู้กล่าวไว้ เนื่องจากแต่ละแนวคิดย่อมมีการพิจารณาบทบาทของคนจากมุมมองที่แตกต่างกัน บางมุมมองอาจไม่ให้ความสำคัญกับชนชั้นกลาง อาทิ กลุ่มมาร์กซิสต์ที่ใช้การวิเคราะห์ในระบบ 2 ชั้นชั้น ซึ่งยึดถือคำกล่าวของมาร์ก(1948) ที่ว่า "เมื่อระบบทุนนิยมพัฒนาไป กลุ่มชั้นที่กระจัดกระจายอยู่ตรงกลางส่วนใหญ่จะถูกแปรสภาพกลายเป็นชนชั้นแรงงานทั้งหมด" ขณะเดียวกัน การวิเคราะห์แนวมาร์กซิสต์ระบบ 3 ชั้นชั้นกลับเชื่อว่า เมื่อระบบทุนนิยมพัฒนาไปกลุ่มชนชั้นกลางจะขยายตัวมากขึ้น และบางรายถึงกับเชื่อว่า การเปลี่ยนผ่านทางสังคมไม่จำเป็นต้องอาศัยการปฏิวัติโดยชนชั้นกรรมาชีพดังเช่นที่มาร์กเคยกล่าวไว้ (Sheptulin, 1980:361)

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

การศึกษาเรื่อง แนวคิดว่าด้วยชนชั้นกลางในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์หลักในการสำรวจองค์ความรู้ และประมวลความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องชนชั้นกลางที่มีผู้ศึกษาไว้ในประเทศไทย โดยให้ความสำคัญกับวิวาทะทางด้านความหมายในทางทฤษฎีของคำชนชั้นกลางว่า พวกเขาคือใคร พัฒนาการและบทบาทของชนชั้นนี้ต่อระบบทุนนิยม และความคาดหวังต่อชนชั้นนี้ในกระบวนการพัฒนาระบบทุนนิยม

1.3 วิธีการศึกษา

1.3.1 ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา เป็นข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งมีแหล่งข้อมูลที่สำคัญคือ ห้องสมุด นอกจากนี้บางส่วนยังอาศัยข้อมูลจากบริษัทเอกชน รัฐวิสาหกิจ หน่วยงานราชการ และองค์กรเอกชน โดยเอกสารที่ใช้ประกอบส่วนใหญ่จะเป็นหนังสือ รายงานวิจัย บทความวิจัย รายงานการสำรวจและรายงานการศึกษา ที่เหลือเป็นเอกสารบทความตามวารสาร จุลสาร หนังสือพิมพ์ งานวิทยานิพนธ์ เอกสารจากองค์กรต่างๆ

1.3.2 วิธีดำเนินการศึกษา จะทำการศึกษาค้นคว้าโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์
วิเคราะห์ (Historical Approach) และเสนอรายงานในรูปของการพรรณามความวิเคราะห์
(Analytical Description)